

САША С. МАРКОВИЋ*
МИХАЕЛ Т. АНТОЛОВИЋ**
Педагошки факултет у Сомбору
Сомбор

УДК 94(497.113+497.11)

Прегледни рад
Примљен: 27.03.2018
Одобрен: 19.04.2018
Страна: 215-227

ПОВРАТАК У ПРОШЛОСТ ЗА ИСКОРАК У БУДУЋНОСТ СРБА ВОЈВОДИНЕ УОЧИ ПРИСАЈЕДИЊЕЊА 1918.

Сажетак: Политичка мисао Срба Војводине, од њиховог масовнијег доласка па до присаједињења Војводине Краљевини Србији 1918. суочавала се са непрестаним притиском владајуће елите Дунавске монархије. Намера овог притиска била је асимилација Срба уз њихово културно-просветно тињање са тенденцијом гашења сваке искре идентитета. У таквим околностима манифестовање националног израза било је врло отежано и неспокојно. Ипак оно је постојало и одржавало се. Упориште за та процес било је изузетно важно и тражено је у „историском памћењу“. Ренесанса прошлости Срба, вођења и примером посвећености сопственој прошлости других европских народа, пре свега модерна реафирмација Косовског предања које је чувала Српска православна црква била је континуитет националног идентитета и Срба Војводине све до 1918. У раду ћемо се осврнути на приврженост идеалима прошлости и неговању родољубља кроз системске оквире монархије која није била наклоњена српској националној афирмацији. Одолевајући пресији државне лојалности, Срби су умели да одрже интентитет манифестације културног идентитета. То је било од изузетног значаја јер је управо ово деловање онемогућило озбиљнију страначку и политикантску хипокризију која је претила да обесмисли политичку манифестацију националне борбе Срба.

Кључне речи: Идентитет, историјско памћење, вредност, политика, идеја

Историјско памћење – уточиште идентитета

Српски народ, који је живео на простору Јужне Угарске – Војводине у Аустро-Угарској монархији, од самог доласка на ове просторе, интензивно, након пада српске деспотовине, трудио се да очува свој идентитет али и да прихватањем модернизације својих вредности онемогући изолацију, а потом и асимилацију са којом се суочавао. У том контексту најзначајнији тренутак, у историјском времену био је процес сусрета традиције и просветитељских идеја, а потом и савремених европских идеологија као што су либерализам, национална идеја, романтизам, позитивизам, рационализам и друго. Чувар традиције

* milnik.markovic@gmail.com

** antolovic.michael@gmail.com

била је институција Српске православне цркве и смерно уклопљено „историјско сећање“ на слободарску прошлост Срба са универзалним хришћанским вредностима. У оквиру институционалне вере код Срба конзервиран је народни идентитет и брижно је чуван са намером да се верници генерацијски, кроз традиционално прихватање, идентификују са својом прошлошћу и тежњама које су се уобличавале. Она је била нит или прелаз која је повезала модернизацију и очуване традиционалне тековине. На тај начин Црква је код Срба омогућила продор просветитељских идеја. „Значај Православне Цркве у прошлости народа нашег врло је велик. Она је скоро хиљаду година, све до 19. века била готово једини носилац и представник просвете, по је поставила и све главне основе за културни прогрес...И понајвише њихова је заслуга, што је олако снажно изграђена, развијена и очувана национална свест народа нашег, као и неодољива тежња његова за слободом и уједињењем...“¹ Срби који су живели на простору Војводине заправо су били међу најдоследнијим у очувању своје верске припадности. Живећи у процепу агресивних утицаја Беча и Пеште, они су у верској доследности видели једини вид очувања, одбране али и наде за животом у слободи. „У Срему, Бачкој и Банату, где се од 9 – 12. века чешће смењивала бугарска, византијска и уграска власт, одржало се старо источно православље најдуже.“²

Подршка неговању слободарског осећања и допринос стварању потпуније визије идентитета било је и народно предање о Косовском боју и жртви која је испољена зарад слободе. Овај догађај представља онај тренутак народног митотворства који је постао пробој сурове стварности са идејом о надању да ће се слобода догодити и држава обновити. „Култ мариријума“³ била је слика која се преносила са генерације на генерацију и њен смисао неговао је поистовећивање српског народа са страдалништвом Исуса Христа при чему је истрајност у трпљењу био чврст залог слободарске будућности. Синкретизам косовског предања и вере хришћанске одредило је специфичну аутохтону форму израза српског идентитета. Истовремено етнички утемељен и универзално вредносно оплемењен овај мит или народни књижевни чин, до данашњих дана одлучујуће опредељује израз српске националне идеје. „За српски народ Косово је зато потврда и печат његовог идентитета, кључ који омогућава да се схвати порука његове историје, веза са аутентичном српском државношћу, стег националне слободе. Не само у епохи романтизма, како се понекад тврди, већ од саме битке 1389. живи и траје управо таква историјска свест у српском народу поводом Косова.“⁴

¹ Радослав М. Грујић, *Православна српска црква*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1921, репринт: Евро Београд, Каленић Крагујевац, 1995, стр. 1.

² Радослав М. Грујић, *Духовни живот Срба у Војводини*, Музеј Српске православне Цркве, Београд, 2012, стр. 3.

³ “Симболика ових текстова је маририолошка: отуда фигуре крста, венаца и читав збир агонистичких тропа, познатих у литургијском песништву којим се славе ранохришћански мученици. ”Ближе види: Димитрије Богдановића, *Књига о косову*,

http://www.rastko.rs/kosovo/istorija/knjiga_o_kosovu/

⁴ Исто.

Наратив о утемељеном упоришту идентитета у косовском предању није неминовно значајно један уједначен процес формирања његових карактеристика у историјском времену. Срби који су живели на простору Хабзбуршке, потом и Аустро-Угарске монархије су неговали сећање на „догађај вододелницу“ и то одговорно и систематски посвећено и кроз школски систем. Учитељи су уредно поштовали законе државе изражавајући лојалност кроз однос према према прошлости Мађара и Немаца. Ипак у њиховим предавањима превладавало је српско родољубље насупрот лојалности. „Кад српско царство на Косову паде, Жигмунд осети, да ће скорим и његова држава од Турака страдати....Краљ Матија је Србе са њихове верности и јунаштва као своје синове љубио и свагда их је као врсне јунаке одликовао.“⁵ Предавања су, за разлику од уџбеника, а по казивању многобројних сведока, ипак снажно антиципирала прошлост српског народа, а често је случај био обрнут – прошлост Мађара поменута је контекстуално у вези са националном прошлошћу. „...Атмосфера је погодовала да се развије у младим душама интерес за јавне послове, за јавни живот, да се национална свест прекали до самопрегорења, до 'слатког пожртвовања, рода ради, човечанства ради'. Тај 'предмет' није постојао у наставним програмима а био је најважнији предавали су га, ма и не сасвим вољно и смело, ма и у извесним наговештајима, примедбама и пречутиквањима, безмало сви наставници, уз граматику, чак и уз туђу, будно надзирану историју, језик и књижевност, тадашњих мађарских власника, узорних шовиниста.“⁶ То су били врло смели иступи и опрез је био пожељна мера одговорног приступа поучавању о националном идентитету. Фактографски подаци у овој издању, са аспекта историјске науке, имају бројне недостатке и многи су нетачни. „Сад је требало по ратном договору, да Вук Бранковић са одморном војском од 12000 оклопника на поље борбе ступи. Али Вука већ није било ту. По договору с Турцима Вук у одсудном часу заведе своју војску за Голеш планину, те срамно побеже са бојног поља, и издаде српски народ и свога таста славног кнеза Лазара.“⁷ Они одражавају историографска достигнућа тог времена и тематски садржаји су обојени и емотивним иступима која су преузета из народног предања.

Уочавамо да је неговање „историјског памћења“ било врло распрострањено и одлучно је излагано. То није значило митолошку ксенофобију. Сасвим супротно, осећај постојања сигурног залеђа уз подршку институције из које оно произилази, омогућили су врло смеле искорак у откривању савременог тренутка и „дијалог“ са новим сазнањима која су биле немилосрдне према онима који су их игнорисали. Иако је чувала догматски интегритет и Светоотачко учење, Српска православна црква, за разлику од одомаћеног стереотипа није спречавала развој рационалистичког приступа научном развоју како природних тако и друштвених наука. „По мом дубоком уверењу, наука без вере је

⁵ Никола Вукићевић, *Угарска отачаствена повесница са особитим обзиром на прошлост Србаља у Угарској, Хрватској и Славонији*, Панчево, 1874, стр. 20, 27.

⁶ Вељко Петровић, *Стоседмдесетогодишњица учитељске школе у Сомбору, Времена и догађаји*, Нови Сад, 1954, стр. 503.

⁷ Никола Вукићевић, *Повесница народа српског, од најстаријих времена до пропасти на Косову*, Панчево, 1874, стр. 34-35.

често једнострана, сурова, па и окрутна. Са друге стране, вера, теологија и религија без науке могу да буду најчешће слепе, стихијске, могу да се претворе у својеврсно сујеверје, па, ако хоћемо и магију...Модерна наука је према мишљењу многих научника чак и научника природних наука, баштина хришћанства.⁸

Најчешће авангардни продори мисаоног развоја били су извођени у области књижевности. Она је постала поприште „судара“ и преиспитивања постојећих традиционалних схватања и тренутних идеолошких стремљења. Последница тога била је еруптивност израза при чему је одмереност била неприхватљива, а опрез је био дело малодушних појединаца. „Српска књижевност после косовске битке је књижевност судара, у коме су сва опредељења до крајње мере заострена; она је у своме времену ангажована и програмска, носећи собом не само једно виђење историје него и поруку за само то време у коме настаје.“⁹ Динамичан културни развој чинио је прошлост српског народа врло комплексном, при чему је досезање истине било могуће из бројних приступа. Ароганција сопственог приступа и игнорисање гледишта „другог“ није ишло у прилог расветљавању догађаја и побољшању вредности народа. Чешће је то био подстицај антагонизма различитих погледа који су све чинили да остану једини. Био је то процес када су се насупрот трагању за истином, сопствена дела постајала мимикрија и супституција за стварност. „Мимикрија захтева извесна знања о ономе што се подржава. Уколико су знања дубља, мимикрија је савршенија, опсена успешнија, сврха сигурнија.“¹⁰

У време када идеје националног романтизма све снажније допиру до представника српске омладине, све оне дилеме и обрасци приступа карактеристични за „историјско памћење“ и књижевно стваралаштво које из ње проистиче, имале су снажну рефлексију у процесу развоја српске политичке мисли. Корифеји ових промена, оличених у заносу националног духа који тежи слободи српског народа били су представници Уједињене омладине српске. Њихово снажно упориште био је простор Војводине и бројни млади људи који су стварали поезију и прозу изразито набијену националном емоцијом. Њихов полет покушали су да артикулишу утемељивачи политичких идеја међу којима су најзначајнији Владимир Јовановић, Светозар Милетић, Михаило Полит Десанчић и др. Анализирајући социјалну атмосферу у српском народу, Владимир Јовановић је критиковао партикуларност политичких идеја и њихову подложност ауторитету власти.¹¹ Ови недостаци нису били непознати ни противницима српске националне идеје.¹² Последница тога била је страначка раздробљеност мада без правог демократског и парламентарног живота. Странке су у

⁸ Радован Биговић, *Црква у савременом свету*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 132, 134.

⁹ Димитрије Богдановића, *Књига о косову*, http://www.rastko.rs/kosovo/istorija/knjiga_o_kosovu/

¹⁰ <http://www.borislavpekic.com/2007/11/misli-o-mimikriji.html>

¹¹ Владимир Јовановић, „Клике и странке у Срба“, *Застава*, број 26, 28. март, 1869.

¹² „Још је Бенјамин Калај, проучавајући историју Срба, дошао до закључка да су Срби народ склон партикуларизму и регионализму, и да су управо то елементи који се могу изваредно искористити за Аустро-Угарску политику према Србима.“; Славенко Терзић, *О српском политичком и културном регионализму*, Зборник радова Српски духовни простор, http://www.rastko.rs/istorija/sterzic_regionalizam.html.

овом контексту представља поједине групе – „клике“ како их је називао Јовановић и које су доминантно биле међусобно конкурентне у погледу проналажења идеја које омогућају прилагођавање владару. Трагајући за „србендом“, уз ослонац на традицију слободарске идеје, Јовановић је изразио карактер српског политичара. Он је требао да буде посвећен идеји и идеологији националне идеје, амбициозан у политичком иступу, веран стварању слободне српске државе, опрезан са клерикализмом али и отворен за хришћанску етику, спреман на учење и жртву и незадовољан политичким и дипломатским калкулацијама монарха и представника српске политичке елите у Аустро-Угарској монархији. У великој мери, међу малобројним овој идеји идентитета српског политичара припадао је Светозар Милетић. Незадовољан односом Беча према политичким потребама Срба, он је сматрао да треба савезништво тражити у незадовољству Мађара актуелним стањем у држави. Са тим у вези, и у складу са изазовима српске националне идеје формулисана је први политички програм и организована странка – Српска народна слободноумна странка. Њен задатак, уз ослонац на романтичарске идеје био је ослобођење Срба и стварање самосталне државе.¹³

Надовезујући се на овај контекст Михаило Полит Десанчић је одлучно иступио нудећи своју визију решења тзв. „Источног питања“ – односно будућност Отоманске империје. Сматрајући је анахроном творевином и ригидном организацијом без спремности за реформе и модернизацију, Полит Десанчић је критиковао верски пароксизам¹⁴ и дискриминацију хришћана и у томе видео оправдани разлог за борбу за ослобођењем. О његовим ставовима у вези са „Источним питањем“ могло је да се чита у серији чланака који су излазили од 22. августа до 13. септембра 1862. године у бечком листу *Ost und West*. Они су обједињени у расправу *Die Orientalische Frage und ihre organische Lösung*¹⁵ која је издата исте године.¹⁶ Иако ово није први иступ Срба из Војводине у вези са начином решења Источног питања, на шта подсећа и Полит-Десанчић¹⁷, његова садржајност ипак је најзначајнији модерни национални искорак. Оно што су представници српске политичке елите у Монархији јединствено прихватили била је идеја коју је тада формулисао Полит Десанчић

¹³ Ближе види: Дејан Микавица, *Светозар Милетић*, Прометеј, Радио-телевизија Војводине, Нови Сад, 2016.

¹⁴ „Мухамеданска држава не познаје ту равномерност, јер управо њено биће почива на влади следбеника ислама и на покорности иноверника. Морална идеја модерне државе која у својој садржини има општи интерес држављана ма којој религији они припадали, неспојива је са суштином мухамеданске државе.“; Михаило Полит-Десанчић, „Источно питање и његово органско решење“, *Зборнику Матице српске за историју*, број 33, Нови Сад, 1986, стр. 151.

¹⁵ Интегрална верзија текста преведеног на српски језик у *Зборнику Матице српске за историју*, број 33, Нови Сад, 1986, 147-173.

¹⁶ Током бројних својих каснијих иступа у Угарском парламенту, Михајло Полит-Десанчић се често враћао Источном питању и реаговао је у вези са изазовом актуелног тренутка међународне политичке ситуације. Ближе види: Коста Милутиновић, *Политова инетпретација источног питања*, Београд, 1931.

¹⁷ "Једва да постоји неки важнији историчар и дипломата који се не би огледао на источном питању."; Михаило Полит-Десанчић, „Источно питање и његово органско решење“, *Зборнику Матице српске за историју*, број 33, Нови Сад, 1986, 147-173. стр. 147.

која је државу Србију као несумњив ауторитет националне борбе и додељујући јој улогу Пијемонта српског народа.

Временом, услед државне политике асимилације¹⁸ карактер политичке борбе постајао је све прилагодљивији и умеренији, а страначки живот све разуђенији. Ипак, Срби из Војводине нису занемаривали своју националну прошлост и њене славне тренутке. То се нарочито показало у време организовања прославе петстотина година од косовске битке 1889. године. Прославе за овај јубилеј су отпочеле правовремено. Представници аустроугарске власти су по мно пратили сва дешавања и трудили су се да свечаност каналишу у оквиру црквене и верске манифестације и да онемогуће било какав политички и национални призив. „У појединим местима убрзо су започеле спонтане припреме за видовданску прославу а најактивнији су били црквене општине и певачка друштва. Почетком 1889. у Руми (најближем месту Раваници) основан је Средишни одбор за видовданску прославу.“¹⁹ Био је расписан конкурс за текст видовданске химне и опроштајне песме од видовданске прославе. Победничка песма је сведочила о високо развијеној националној свести без обзира што је, имајући у виду полицијски надзор, морала да, кроз хришћанску кроткост контролише своју националну експресију.

„Боже силни наших прадедова,
Штите светих српских соколова,
Благослови са престола свога,
Збор свечани народа српскога.“²⁰

Како се ближио централни датум прославе у српској штампи су се све више могли прочитати текстови који позивају на "узившена осећања" која позивају на "кајање", "праштање" и "помирење". У актуелној политичкој ситуацији када је дошло до страначког фрагментисања, позив на широкогрудост и узајамност који је обележавање косовске битке носило са собом могао је да делује фузионо. Ова годишњица, можда по први пут, постала је општенародни празник, обележен у многим местима у Војводини, а што је испратила и српска штампа. Приредбе су извођене и у Новом Саду, Руми, Панчеву, Вршцу, Сомбору, Сремској Митровици, Старом Бечеју, Великом Бечкереку, Сегедину, Меленцима, Карлову и др.²¹ Свештена лица су у духу православља, али по тумачењима и неких политичара и у дослуху са мађарским властима, позивали на хришћанску достојанственост у прослави и молбу да се она спроведе „по примеру блажене успомене мудрих и опрезних предака наших...по дојакошњем обичају у молитви и сетовању, а никако демонстративно.“²² Текстови о

¹⁸ Ближе види: Димитрије Кириловић, *Помађаривање у бившој Угарској*, Нови Сад, 1935

¹⁹ Лазар Ракић, *Обележавање петстогодишњице косовске битке у Војводини (1889)*, Зброник Матице српске за историју, број 40, Нови Сад, 1989, стр. 9.

²⁰ Косовска химна од Ђуре Старића, пароха у Пирошу, *Застава*, број 60, 18. април 1889, *Браник*, број 45, 18. април 1889. Песму је компоновао Гвидо Хавлас, диригент војног оркестра у Херманштету (чешка).

²¹ *Застава*, бр. 58, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 1889.

²² Георгије Бранковић, Темишварски епископ (касније патријарх), *Браник*, број 63, 1. јун 1889.

прослави Косовске битке били су инспирисани подсећањем на цивилизацијски значаја сукоба из 1389. године и подсећање модерне Европе о тадашњим вредностима за које је српски народ страдао. Уметност је била заокупљена сетом и меланхолијом за узвишеном прошлошћу. „Косово тужно поље, ти Срба друже неверни.“²³ Мотив за овакве написе несумњиво је проистекао из потребе обнављања такве државе са потпуним историјским правом.²⁴ Централна прослава одвијала се у манастиру Раваница пред више хиљада људи.²⁵ Забраном парастоса косовским страдалницима власт је испољила деструктивни и искључив карактер своје државно-националне политике али и осведочила чврстину друге стране такве политике, а то је национална хомогенизација уз обележавање традиционалних вредности и експресије историјског памћења.

Овом коначном политичком одредишту придружила се 1912. године и подршка народносном принципу „Балкан балканским народима.“²⁶ Један од најбитнијих националних задатак војске Краљевине Србије било је ослобађање Косова и Метохије, односно Старе Србије. За Србе из Војводине о томе је писао и један од водећих политичара Јаша Томић. Његова улога током процеса присаједињења и старања југословенске државе била је велика и одговорна. Током Првог балканског рата, Томић је пратио српску војску и писао је извештаје који су објављивани у *Застави*. На тај начин је Јаша Томић и забележио емоцију изазвану тренутком ослобођења Косова и Метохије. „Српска војска уђе певајући и плачући у Приштину...речи се не могу разабрати од труба и бубњева.“²⁷

На трагу присаједињења 1918.

Након тешких и неизвесних ратних година од 1914, у јесен 1918. године политичка збивања у Војводини су добила обележје покрета за национално ослобођење и отцепљење Јужних Словена од Угарске. С обзиром на бројност и национални потенцијал интелигенције, Срби су предводили ову борбу. Сви војно-политички и културно²⁸-пропагандни покушаји Аустро-Угарске монархи-

²³ Вељко Петровић, *Времена и догађаји*, Матица српска, Нови Сад, 1954, стр. 180.

²⁴ "Резигнирани уводничар Заставе, највероватније њен уредник Јаша Томић, клетвом опомиње 'умну Европу' да не види на изложеним предметима (у Паризу поводом 100-годишњице револуције била је организована изложба достигнућа људске науке –напомена С.М.) капље косовске крви', без којих би и париска изложба 'била лошија'. На крају као утеху сународницима, уводничар поручује да је напредак цивилизације много донео Европи , а нама ако смо већ судбином лишени те благодети, 'нико не може одузети сећање на Косово.'" Лазар Ракић, *Обележавање.....*, стр. 20.

²⁵ Застава је сведочила о броју од око 15 000 људи; *Застава* број 93 и 94 од 16. и 18. јуна 1889. *Браник* је писао о броју између 25 и 30 хиљада. *Браник*, број 70, 17. јун 1889.

²⁶ "Балкан припада балканским народима, па ма коме донео победу или пораз..."; цитат из Наје Фраје Пресе, *Застава*, број 17, 22. Јануар (4. Фебруар) 1913.

²⁷ Јаша Томић, *Рат на Косову и Старој Србији*, фотогипско издање, Ниш, 1999, стр. 119.

²⁸ „У културним центрима Хабзбуршке монархије налазимо ми цвијет литералне младежи балканских народа, приликом првих трагова духовног њиховог живота...да су сви они Балканци који су били жељни науке и наобразбе, само из Хабзбуршке монархије су црпили своје знање.“; Чланак Хабзбуршка монархија и Балкан, *Београдске новине*, 6. јануар 1916.

је у намери да дезорјентишу и дезинтегришу посвећеност Срба за националним уједињењем и ослобођењем остали су без виднијег успеха.²⁹ Успех националне доктрине био је условљен пробојем Солунског фронта, војним успехом савезничке војске, пре свих војске Краљевине Србије, војним поразом Аустро-Угарске, јачањем југословенског покрета у другим деловима Монархије, територијалним претензијама Италије, анархијом, појавом тзв. „зеленог кадра“ и др. Протагонисти организованијег и радикалнијег иступа Срба, иако су били различитог политичког идентитета, изражавали су јединство о нужности раскида државно-правних веза са Угарском, али и различитост ставова о начину отцепљења – да ли да се оствари са интеграцијом јужнословенског покрета у преосталом делу монархије или директним припајањем Србији.³⁰ Политичка ситуација била је неизвесна упркос одлучној војној победи савезника. Предстојала је врло сложена дипломатска игра и потрага српских политичара из Војводине за адекватним изразом. Недефинисан положај Војводине могао је да прерасте у проблем који не може да се превлада. „Сам политички положај Војводине остао је нерешен. Будућност и судбина те наше покрајине остали су отворено питање а та неизвесност је широм отварања врата свима преварантима а према нашим националним идеалима непријатељски расположеним тенденцијама.“³¹

У оваквим историјским околностима, било је потребно обезбедити што ширу сагласност пре свега српског и словенског становништва Војводине за једну идеју чија је политичка реалност била извеснија. Потпуно оправданом, национално нужном и политички прагматичном показала се идеју присаједињења Војводине Краљевини Србији. „Пок. Јаша Томић и цела предратна војвођанска радикална странка упорно су тражили да се Војводина припоји Србији па да се после са њоме заједнички стварају евентуалне даље политичке комбинације.“³² Са друге стране поједини истакнути предрадни интелектуалци попут Васе Стајића и Тихомира Остојића сматрали су да је коначно дошао тренутак стварања југословенске државе као израз идеализма бројних интелектуалаца. „Ништа југословенско није ми странно...кроз Југословенство ћу ући у човечанство.“³³ И једни и други, упркос разлици у политичком мишљењу били су јединствени у интрепретирању значаја прошлости за националну идеју. „У таквим приликама су извесни предмети и симболи добили велико значење. Видов Дан, Косово Поље, Косовска Битка, дакле место и време где је и кад е

²⁹ „Бринуо сам за кућом – за дјецом. Кад сам видио да је пропали и да наша власт од када су Карађорђевићи на пријестолу само рат водити хоће, предао сам се вашим, јер свима нам је рата доста. Ратари смо, хоћемо да на земљи својој мирно радимо...дај само Боже, да нам Аустрија управља...сви желе да Аустрија додје.“; Чланак *Слике, Београдске новине*, 21.март 1916.

³⁰ Ранко, Кончар, Саша, Марковић, *Voivodina between Serbian and Yugoslav option during the establishment of the Kingdom SCS*, тематски зборник радова са међународног скупа "Yugoslavia through Time. Ninety Years since the Formation of the First State of Yugoslavia", *Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana*, 2009, str. 93–105.

³¹ Јован Лалoшевић, *Наше ослобођење и уједињење*, Историјски архив Сомбор, фонд 57, инв. број 448, 1928; „Наше ослобођење и уједињење“, *Књижевни север*, књига V, свеска I, Суботица, 1929.

³² Исто.

³³ Васа Стајић, Државнотворна просвета, *Панчевац*, 13. и 14. 07. 1919.

изгубљена државна самосталност, постају симбол народне мисли. Тема косовска доста давно се обрађује у српској књижевности.³⁴

Нова мађарска влада на челу са Михаљом Каролијем није одустајала од идеје да сачува територијални интегритет Мађарске. „Но послушајте ви нас: сви смо ми такви људи који смо се увик за интерес пука борили, који смо увик проповидали братство и једнакост Буњеваца, Немаца, Румуна, Словака и Срба, те који смо од господе старе Угарске, због тога нашега уверења много патили.”³⁵ Тихомир Остојић је критиковао „јагњећи гест мађарске владе“ заправо прикривену „безазленост“ и лицемерје који не могу да прикрију националистичку политику коју је спроводила.³⁶ Не дозвољавајући да емоције и резигнација превладају, а имајући у обзир потребу трезвеног приступа отцепљењу Војводине, Остојић је Мађарима честитао на избору њихове нове револуционарне владе. Међутим, „то су они удесили како је њима, Мађарима добро... И ми хоћемо овде код нас да удесимо онако, како је за нас добро. Имамо права од Мађара захтевати да нас оставе на миру.”³⁷

Дипломатска борба за територијално присаједињење Војводине Краљевини Србији и будућој југословенској држави, у било ком политичком облику, захтевала је озбиљну политичку акцију научно поткрепљену. „Ја не знам да ли се са српске стране спрема материјал којим се може доказати историјска и етничка припадност Бачке, Баната и Барање српском народу, али нема сумње да би се с тим морали што пре позабавити, ако се око тога већ не ради...”³⁸

Тријумф националних идеја остварен је на „Великој народној скупштини Срба, Буњеваца и осталих Словена у Банату, Бачкој и Барањи“ одржаној 25. новембра 1918. године. На Великој Народној скупштини коначно је победила теза Јаше Томића о присаједињењу Војводине Краљевини Србији. Том приликом Јаша Томић је одржао родољубив говор који није случајно започео са речима. „Косовски мученици! Сретно вам ослобођење!”³⁹ Оваква конотација говора који је имао изузетан значај у једном историјском тренутку указује на улогу „косовског предања“ у процесу националне борбе за ослобођење и старање самосталне државе. Период од пада српске државе, након 1389 под турску власт па до тренутка ослобођења и уједињења је бремениста прошлост коју су сврсисходно и јединствено обележили они који су, током векова неговали свест у народу о потреби успостављања самосталне државности Срба.

³⁴ Тихоми Остојић, Народна мисао, идеја ослобођења и уједињења у историји и књижевности Војводине, Саша Марковић, *Тихомир Остојић, Јован Јоца Лалошевић*, Прометеј, Нови Сад, 2017, стр. 108.

³⁵ „Политички памфлет угарске владе Михаила Каролија, Свима народима немађарског језика пучке републике! Буњевци, Нијемци, Румуни, Саси, Срби, Словаци!“, Историјски архив, Сомбор; Лични фонд Ђорђа Антића, Ф-56, инв. бр. 370.

³⁶ Тихомир Остојић, „Нова тактика Мађара“, *Српски лист*, орган Српског народног одбора, 1918, бр. 12.

³⁷ Тихомир Остојић, „Политичко приклапање“, *Српски лист*, орган Српског народног одбора, 1918, бр. 18.

³⁸ *Писмо Николе Радојчића Тихомиру Остојићу, О праву Срба на Банат, Бачку и Барању*, Сремски Карловци, 6. децембар 1918, РОМС, 6335.

³⁹ Рукописно одељење Матице српске, М 7417.

Епилог уз задах актуелног

Перспектива митотворског, односно доминирајуће емотивног погледа на прошлост била је последица националне еманципације, временски блиско приустане и код других европских народа и одсликавала је потребу сопствене креације за коју се са упорношћу истрајава без обзира и/или упркос постојећим и могућим геополитичким изазовима и искушењима. У савременом тренутку, ова искушења и изазови, на основу постојећих истраживања и тумачења имају комплексан утицај на будућност ових простора. При томе перспектива је врло несигурна и неизвесна и услед „хипокризије политичке коректности“⁴⁰, односно свеprisутне тенденције маргинализације морала и хуманости у времену симулакрума живота настале као последица и развијене вештачке интелигенције. „Политички процеси који ће се одигравати на овом подрушчју ће пре доприносити дестабилизацији прилика, него њиховој стабилизацији.“⁴¹ Неизвесност, која је била примерена, као што смо видели и политичкој атмосфери уочи уједињења 1918, разлог је, у овом контексту за ренесансу националне идеје и незаобилазном поспешивању њеног модерног израза. „Стога, Срби морају да јачају свест о њеном геополитичком значају и националној важности као и да развијају укупне државне и националне капацитете да је могу бранити и одбранити у претећим временима која долазе.“⁴² Претећи национализам била је опасност са којом су се Војводина и њено становништво суочавали и након присаједињења. Реваншизам и нимало безазлени покушаји ревизије Тријанонског уговора али и идеје обнове Хабзбуршке монархије били су озбиљна претња југословенској држави. У намери да се на те изазове адекватно одговори и осмисли друштвено-политичка сврха Војводине јављале су се и идеје о културном уздизању ради доминације у вредностима као стратешког одговора који ће надјачати етнички национализам уобличен у разуздане државне пројекте. „А задатак наших установа није више да само одржавају националну свест и дижу културни ниво нашег елемента, него треба да у конкуренцији са појавама мађарске, па делом и немачке културе изазивају респект инородца према нашој култури, да јој осигурају престиж и тиме отпочну процес њиховог амалгамисања са нашим друштвено-културним животом. То је тежиште питања националности Војводине... Хоћемо да се питање националности Војводине једном за свагда реши, а то може само културним освајањем.“⁴³ Овај процес јачања културног уважавања Срба једино је био могућ уз развој образовања и

---

⁴⁰ Ближе види и: Катрин Малабу, Преображаји интелигенције – шта да радимо са њиховим плавим мозгом?; Факултет за медије и комуникације, Београд, 2018.

⁴¹ Душан Пророковић, Претње регионалној безбедности и последице по геополитички положај Војводине, *Култура полиса – Војводина као потенцијално геополитичко жароште у Републици Србији*, број 1, Београд, 2018, стр. 36.

⁴² Љубиша Деспотовић, Српска војводина, као предмет немачких, мађарских и хрватских геополитичких планова и територијалних аспирација, *Култура полиса – Војводина као потенцијално геополитичко жароште у Републици Србији*, број 1, Београд, 2018, стр. 57.

⁴³ Мирко Костић, Војвођани о Војводини, поводом десетогодишњице ослобођења и уједињења 1928. Фототипско издање 2012, стр. 24, 25.

просвете. „Војводина мора зановити своју образовану класу.“⁴⁴ Одговоран приступ том процесу могао је да има за последицу суочавању са сопственим недостацима као потребом која претходи свакој критици геополитике интересних неистомишљеника, а искључиво ради сопственог идејног и духовног консолидовања. „Имајте више храбрости да културну мисао супротставите антикултурној и да јој помогнете до победе. Нарочито не кукајте и не вајкајте се, него се борите. Свесни да су све недаће Војводине *nostra posterrima culpa*.“⁴⁵ Без превеликог напрезања могуће је било и уочити грешке које су удаљавале Војводину од сопственог идентитета којом се српство поносило. „У Војводини није било личне и породичне среће без неког општег и јавног поноса; постојала је жеђ за заслужношћу; није било ни приватних састанака ни народних зборовна, где се, поред политике, није бринуло о културном послу, о школи, цркви, просвети, књизи.“⁴⁶ Било је толико потребно окренути се кротком духу и осмелити се у преиспитивању, а зарад одговорног уздицања и побољшања идентитета. У овом контексту поменути модерни погледи на један део јединственог српског простора – Војводину, можда су могли да неспокој геополитичке будућности растерете и превазилажењем задаха странпутица сопственог националног дискурса. На тај начин смо, у заједничком напору могли да се одупремо и присутном уверењу да заокрет према истини следи тек услед надмоћног притиска безизлаза. „Али за истину имамо времена тек кад је за лаж касно.“⁴⁷

Литература:

1. Bigović, R. (2000): *Crkva i društvo*, Beograd.
2. Bogdanović, D. (1980): *Istorija stare srpske književnosti*, Beograd.
3. Bogdanović, D. (2006): *Knjiga o Kosovu*. SKZ, Beograd.
4. Voјvođani o Voјvodini, povodom desetogodišnjice oslobođenja i ujedinjenja 1928. Fototipско издање 2012.
5. Vukićević, N. (1865): *Misli o načinu kako da se u duhu pravoslavne vere i prema potrebama narodnim u red dovedu crkveno-prosvetni odnošai Srba u Austrii*; Novi Sad,.
6. Vukićević, N. (1874): *Ugarska otačastvena povesnica sa osobitim obzirom na prošlost Srbalja u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji*, Pančevo.
7. Vukićević, N. (1874): *Otačastveni i opšti zemljopis za srpsku decu, sa osobitim obzirom na zemlje u kojima naš narod živi*, Pančevo.
8. Vukićević, N. (1874): *Povesnica naroda srpskog, od najstarijih vremena do propasti na Kosovu*, Pančevo.
9. Grujić, R. (1921): *Pravoslavna srpska crkva*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, reprint: Evro Beograd, Kalenić Kragujevac, 1995.

⁴⁴ Никола Радојчић, Војвођани о Војводини, поводом десетогодишњице ослобођења и уједињења 1928. Фототипско издање 2012, стр. 15.

⁴⁵ Васа Стајић, Војвођани о Војводини, поводом десетогодишњице ослобођења и уједињења 1928. Фототипско издање 2012, стр. 31.

⁴⁶ Исидора Секулић, Војвођани о Војводини, поводом десетогодишњице ослобођења и уједињења 1928. Фототипско издање 2012, стр. 40.

⁴⁷ Borislav Pekić, *Istorijski roman i istorijska realnost, Odabrana dela Borislava Pekića*, knjiga 12, Beograd, 1984, стр. 66.

10. Grujić, R. (2012): *Duhovni život Srba u Vojvodini*, Muzej Srpske pravoslavne Crkve, Beograd.
11. Despotović, Lj. (2018): Srpska vojvodina, kao predmet nemačkih, mađarskih i hrvatskih geopolitičkih planova i teritorijalnih aspiracija, *Kultura polisa – Vojvodina kao potencijalno geopolitičko žarište u Republici Srbiji*, broj 1, Beograd.
12. Jovanović V. (1870): Osnovi snage i veličine srpske, *Mlada srbadija*, broj 3, 15. jun, Novi Sad.
13. Jovanović V. (2011): „Osnovi snage i veličine srpske“, *Izabrani spisi*, Službeni glasnik, Beograd.
14. Jovanović V. (2011): „Srbenda i gotovan“, Vladimir Jovanović, *Izabrani spisi*, Službeni glasnik, Beograd.
15. Jovanović V. (1869): „Klike i stranke u Srba“, *Zastava*, broj 26, 28. mart.
16. Kirilović, D. (1935): *Pomađarivanje u bivšoj Ugarskoj*, Novi Sad.
17. Končar, R, Marković, S. (2009): *Vojvodina between Serbian and Yugoslav option during the establishment of the Kingdom SCS*, tematski zbornik radova sa međunarodnog skupa "Yugoslavia through Time. Ninety Years since the Formation of the First State of Yugoslavia", Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana, str. 93–105.
18. Lalošević J. (1914): *O prvim danima rata, po sećanjima dr Jovana Joce Laloševića*, Istorijski arhiv Sombor, F-56, inv. broj 549.
19. Lebl A. (1963): *Politički lik Vase Stajića*, Proges, Novi Sad.
20. Malabu, K. (2018): *Preobražaji inteligencije – šta da radimo sa njihovim plavim mozgom ?*; Fakultet za medije i komunikacije, Beograd.
21. Mikavica, D. (2016): *Svetozar Miletić*, Prometej, Radio-televizija Vojvodine, Novi Sad.
22. Milutinović, K. (1931): *Politiova inetpretacija istočnog pitanja*, Beograd.
23. Marković S. (2017): *Tihomir Ostojić, Jovan Joca Lalošević*, Prometej, Novi Sad.
24. Ostojić T. (1921), „Narodna misao, ideja oslobođenja i ujedinjenja u istoriji i književnosti Vojvodine“, *Letopis Matice srpske*, knjiga 300, za godine 1914-1921, Novi Sad, 1 str. 34-60.
25. Petrović V. (1954): *Stosedamdesetpetogodišnjica učiteljske škole u Somboru, Vremena i događaji*, Novi Sad.
26. Petrović, V. (1954): *Vremena i događaji*, Matica srpska, Novi Sad, 1954.
27. Pekić, B. (1984): *Istorijski roman i istorijska realnost, Odabrana dela Borislava Pekića*, knjiga 12, Beograd.
28. Polit-Desančić, M. (1986): *Istočno pitanje i njegovo organsko rešenje*, Zbronicu Matice srpske za istoriju, broj 33, Novi Sad, 147-143.
29. Proroković, D. (2018): Pretnje regionalnoj bezbednosti i posledice po geopolitički položaj Vojvodine, *Kultura polisa – Vojvodina kao potencijalno geopolitičko žarište u Republici Srbiji*, broj 1, Beograd.
30. Rakić, L. (1989): *Obeležavanje petstogodišnjice kosovske bitke u Vojvodini (1889)*, Zbronic Matice srpske za istoriju, broj 40, Novi Sad.
31. Ruvarac, I. (1887): *O knezu Lazaru*, Novi Sad.
32. Samardžić, R, Ćirković, S. (1989): *Kosovo i Metohija u srpskoj istoriji*, SKZ, Beograd.
33. Terzić S. *O srpskom političkom i kulturnom regionalizmu*, Zbornik radova Srpski duhovni prostor, http://www.rastko.rs/istorija/sterzic_regionalizam.html.
34. Tomić, J. (1999): *Rat na Kosovu i Staroj Srbiji*, fototipsko izdanje, Niš.

Извори:

1. Istorijski arhiv Sombor
2. Rukopisno odeljenje Matice srpsk

Штампа:

1. Zastava,
2. Branik,
3. Pančevac,
4. Srpski list,
5. Beogradske novine,
6. Knjiženi sever.

**RETURN TO THE PAST FOR A STEP INTO THE FUTURE OF
SERBS IN VOJVODINA IN THE EVE OF UNIFICATION IN 1918.**

Summary: At the end of the summer and beginning of fall of 1918, there were few who saw the end of the Great War. Although the victory at the Salonika Front was obvious, the sense of marginal importance and underestimation of its future impact dominated the thought of military and political officials. Sobriety and analytic estimation was mingled with unrestrained enthusiasm for returning home, a feeling present in every Serbian soldier. In less than two months, there was signed a peace treaty which eventually led to the long-lasting armistice. The Monarchy of Austria-Hungary, to great surprise of its military-political elite, experienced a vertiginous breakdown. The Serbs that lived in this area were facing unbearable pressure of the martial law and violent “patriotism”. This arduous situation put them on trial. Historical works up to date rarely mention a steady number of Serbian social elite who were being intimidated and made act conformist. Their negligence was a subject of criticism of patriotically oriented countrymen. From both sides there emerged representatives of Serbs which organized the Great National Assembly on 25th November 1918, which meant returning to the values of the heroic past.

Key words: Identity, historical memory, value, politics, ideology

